

Н. Миропольська, С. Ничкало, В. Рагозіна,
Л. Хлебникова, В. Шахрай

**УРОКИ
ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО
ЦИКЛУ В ШКОЛІ:
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ**

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 74.100
М64

Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В., Хлебникова Л., Шахрай В.
М64 Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання:
Навчальний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2006. — 240 с.

ISBN 966-408-033-0

Книга “Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання” розглядає проблему естетичного розвитку школярів у багатоманітні форм і методів педагогічної діяльності.

Основний матеріал видання присвячено методиці естетичного навчання і виховання учнів засобами мистецтва.

Розраховано на вчителів базової та старшої школи, керівників позакласної роботи, студентів та викладачів педагогічних закладів.

ББК 74.100

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 966-408-033-0

© Миропольська Н., Ничкало С.,
Рагозіна В., Хлебникова Л., Шахрай В., 2006
© Навчальна книга — Богдан,
макет, художнє оформлення, 2006

ПЕРЕДМОВА

Книга “Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання” цілісно, у багатоманітні форм і методів педагогічної діяльності розглядає проблему естетичного розвитку школярів. Вона може слугувати посібником для вчителів базової і старшої школи, керівників позакласної роботи, надасть певну допомогу студентам — майбутнім педагогам — та батькам.

Основний матеріал посібника присвячено методиці естетичного навчання і виховання учнів засобами мистецтва, яка виявляється ефективною за умови врахування педагогами вікових психолого-педагогічних особливостей школярів та можливостей їхнього сприйняття. Розділи посібника, що розглядають це питання, всебічно характеризують стосунки школярів з мистецтвом та процес формування їхніх творчих здібностей, вмінь та навичок у цій галузі.

Жодна книга не може охопити всі можливі напрямки, тому поза межами даного видання залишилися питання впливу навколишнього середовища, масмедійного простору, уроків природничого й математичного циклів. Автори звернули більше уваги на уроки мистецького циклу, що є основою естетичного розвитку дитини, індивідуалізацію виховання її інтересів та потреб у школі.

З метою подання більш різноманітного матеріалу ми зупиняємося на різних видах мистецтва як чинниках естетичного виховання. Для уроків мистецького циклу у початковій школі пріоритет надано урокам музики і хореографії, у основній — театральному мистецтву, у старшій — образотворчому мистецтву у контексті навчального предмета “Художня культура”.

Сьогодні суспільство потребує виховання людини, здатної до творчої самореалізації та духовного самовдосконалення. Сподіваємося, що в цьому процесі позитивну роль відіграє і даний посібник.

МИСТЕЦЬКІ ДИСЦИПЛІНИ У КОНТЕКСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

1.1. Концептуальні підходи

Соціально-економічні завдання розвитку нашої країни зумовлюють пошук оновлених підходів до їхнього розв'язання. Українській державі необхідне покоління з високим рівнем культури і освіченості, здатне сприймати національні й загальнолюдські цінності, творчо діяти в будь-якій сфері соціальної практики.

Ключ до розуміння та вирішення цих проблем слід шукати не тільки в суб'єкт-об'єктних, а і в інтерсуб'єктивних стосунках людей. І оскільки естетичне виховання, що закріплюється мистецьким досвідом індивіда в процесі соціальної адаптації, перш за все стосується елементів *внутрішньої структури особистості*, то воно має допомогти школярам навчитись відмежувати значуще від незначущого, забезпечити цілісність і усталеність особистості, визначити структуру свідомості, програму та стратегію діяльності (як у царині мистецтва, так і загально), контролювати і організовувати мотиваційну сферу учнів.

Естетичне виховання має задавати загальну спрямованість інтересам і пориванням учнів; ієрархію індивідуальних переваг і взірців; міру готовності і рішучості до реалізації власного сценарію життя.

Дійсність відкривається своєю ціннісною стороною тільки для того, хто здатний її сприймати через суб'єктивну інтерпретацію. Зовсім не відкидаючи необхідність і величезні техногенні можливості сьогодишньої реальності (адже інформаційні технології, змінивши поняття про час, джерела інформації і швидкість їх отримання, вплинули і на систему всієї освіти), на жаль, можна констатувати втрату учнями реальності явищ, розгубленість у сприйманні і ство-

ренні виразного не тільки в мистецтві, а й у житті. Ця суперечність породжує гостру потребу чуттєвого розвитку людини, що й входить до головних завдань естетичного виховання. Пізнаючи світ оточуючий, людина має напружувати не тільки розум, а й почуття, працювати мозком і серцем. Тоді можна наблизитися до втілення мрії В. Сухомлинського: “Мета виховання — людина, всебічно розвинена особистість” (8, 14).

Ми вважаємо, що естетичне виховання має бути спрямовано на виховання специфічної якості *неповторної унікальної індивідуальності*, яка реалізує себе у **вчинку**, що постає як осягнення особистісно високого, що міститься у творах мистецтва, як відшук школярами свого слова спочатку в мистецтві, а потім і в навколишньому житті, їхній активній співпричетності до буття. Тому зміст естетичного виховання не може бути регламентований, в ньому обов’язково має бути задіяний життєвий (вітагенний) досвід учнів. А отже, естетичне виховання входить у парадигму особистісно орієнтованого виховання як **системоутворююче**, допомагає учням орієнтуватися у світі естетичних цінностей.

А. Верем’єв розглядає естетичне виховання як вдосконалення естетичної культури особистості, зміст якої, на його думку, складають: “1) естетичні знання, погляди і переконання; 2) естетична реакція на об’єкт; 3) естетичний смак; 4) естетичний ідеал; 5) естетична мотивація (естетичні потреби, інтереси, установки); 5) естетична діяльність” (2, 7), він підкреслює, що “виховання естетичне не являє собою ізольовану, відокремлену від інших галузь виховної діяльності. Воно не може існувати само по собі, як “чисте” естетичне виховання, відокремлене від інших форм виховання... Водночас воно має унікальну особливість — потенційно здатне скласти синтез з будь-яким виховним процесом, надаючи йому емоційного забарвлення, гуманітарної спрямованості і переконаності” (2, 9).

Думку про те, що естетичне виховання “розкривається у тісному взаємозв’язку і взаємодії з іншими явищами життя” (5, 6), підкреслює І. Зязюн та інші вчені-педагоги.

Естетичне виховання неможливе поза освоєнням системи цінностей, що існують або розвиваються у даному суспільстві. Пізнати ці цінності можливо через **мистецтво**, через особистісне ставлення до художніх творів. Через розвиток власного ставлення до цінностей формується *суб’єктність* молоді людини, спрямована на будь-які сприйняття проявів довкілля. Суб’єктність виявляється як у репродуктивній діяльності (сприймати, аналізувати, переживати художні цінності), так і у продуктивній. Цей двобічний процес є **основою** естетичного виховання школярів.

Його **метою** є розвиток емоційної та інтелектуальної сфер дитини; актуалізація естетичних, мистецтвознавчих та культурологічних знань; формування естетичної свідомості, що відбивається як у власній творчості у царині мистецтва, так і у вчинковому способі буття, що “репрезентує цілісність людської свідомості, самосвідомості і практичної дії” (1, 4); спрямованість на розуміння учнями художньої цінності творів мистецтва; стимулювання духовності і здатності бути співпричетним до душевного світу іншого та протистояти культуривуванню примітивних поглядів і смаків.

Для досягнення цієї мети мають бути розв’язані такі **завдання**, як:

— розвиток ерудиції школярів у галузі мистецтва (теоретичне і практичне володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів; здатність збагнути та висловити (виразити) власне ставлення до творів мистецтва);

— виховання широкого спектра почуттів школярів (адекватне сприйняття художніх творів, розвинені почуття здивування та допитливості, здатність до естетичного переживання, усвідомлення неповторності індивідуального та сприйняття **іншого** як естетичної цінності);

— спрямованість учнів на творчу діяльність як мистецьку, так у будь-якій сфері соціальної практики (виховання вмінь розв’язувати творчі завдання, оригінальність і доречність їхнього виконання, власний погляд на світ, уміння самостійно робити висновки, радість як ознака духовної творчості);

— сприяння набуття учнями нового буттєвого досвіду (гуманістична спрямованість індивіда, розуміння і визнання гідності кожної людини).

Тільки у випадку внутрішнього відгуку людини на прояви мистецтва, вони матимуть вплив на почуття й емоційну сферу перцепієнта, на його вітагенний досвід. Тому процес естетичного виховання має бути антропним, людяним. Вчитель має надавати належного значення розвитку у всіх дітей почуття успіху від власних, бодай мінімальних, досягнень у царині мистецтва, впевненості у здатності самостійно вирішувати художні завдання. Б. Неменський зауважує: “Мистецтво олюднює не повчанням, воно не дає рецепту правильної поведінки, але відкриває шлях до освоєння людського досвіду захоплення, для пошуків сьогоднішніх, “суто особистісних” критеріїв морального і аморального” (6, 24).

Недооцінка ролі мистецтва, другорядна роль, яка поки що надається предметам мистецтва, посилюють розрив між масовою школою і високою культурою, яка набуває сьогодні всі більш елітарного та неприступного характеру (наприклад, високі ціни на білети на заходи справжнього мистецтва і “безкоштовне” надання глядачам і слухачам його сурогата, симулякра), що обертається насправді більш складними проблемами, пов’язаними саме із перешко-

дами, часто штучними на шляху отримання якісної художньої освіти, а значить і на шляху естетичного удосконалення людини. Адже мистецтво є особливим рівнем людинознавства, яке, надаючи можливість пережити непрожите, ущільнює суспільний та історичний досвід поколінь до концентрації та форм, доступних для особистісного залучення до нього. Зустрічі з мистецтвом створюють умови, завдяки яким індивід може олюднити свої почуття.

Кожна людина відкриває в творі мистецтва новий зміст. Здатність сприймати таку перспективу необмеженого розкриття ідей, що супроводжується їхнім перетворенням в осмисленні і життєво важливі для людей парадигми буття, і є суттю естетичного виховання.

Мистецтво допомагає школярам через переживання художніх образів знайти свою справжність. Тому ми, насамперед, опікуємося формуванням особливого ставлення людини до творів мистецтва, що має супроводжуватися перетворенням його ідей в осмислені учнями у життєво важливі для них сценарії буття. У цьому процесі стосунки між художнім твором і тим, хто сприймає його, завжди суб'єктивно значущі, тому що мистецтво спрямоване на особистісні переживання, розум та почуття людини.

Сучасні стратегії модернізації загальної освіти в Україні передбачають опанування учнями системи життєво важливих компетенцій. Однією з найважливіших складових загальноосвітніх і загальнокультурних компетенцій є компетенції художньо-естетичні, які передусім мають формувати внутрішній досвід дитини, наповнений особистісним сенсом, виховувати естетично розвинену й зацікавлену аудиторію слухачів, глядачів, читачів.

“Щось особливе” є в кожній людині. Якщо воно втрачається, то виявляється припущеною гідність людини: безособистісна, пасивна і безголоса особистість не може бути активним суб'єктом діалогу в широкому розумінні цього слова. Усе сходиться до людини, вона завжди в центрі руху всесвіту, в якому рухається і сама. Важливо і актуально, що концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) привернула увагу до застосування саме особистісно орієнтованих педагогічних технологій, а отже, до врахування “вікових та індивідуальних особливостей школярів”.

Державний стандарт початкової, базової і повної середньої освіти, затверджений КМ України у 2004 році (4), призначений серед інших цілей подолати:

1) недооцінку в соціальній практиці ролі художньої культури як впливового фактору динамічного розвитку суспільства;

2) культурний нігілізм значної частини молоді, коли цінності високого мистецтва і їх еталонна роль у культурі піддаються сумніву або заперечуються;

3) посилення розриву між масовою школою і високою художньою культурою, що набуває все більш елітарного, а отже недоступного для звичайних школярів характеру.

Усуненню цих та інших суперечностей і гострих проблем, що постали перед суспільством, має сприяти вперше в практиці школи (включаючи і радянські часи) прийнята і схвалена система залучення учнів до мистецтва з 1 до 12 класу. Уже не факультативи, а базові предмети з вивчення мистецтва введуть школярів у царину прекрасного.

Мистецькі дисципліни стоять найближче до втілення в життя “гену щастя”, позитивної налаштованості учнів до навколишнього світу, до розвитку позитивного мислення. Треба тільки піклуватись аби їх “викладання стало здобуванням нового духовного чи екзистенційного, буттєвого досвіду, його кумуляції і трансляції” (3, 27).

У початковій школі поряд із традиційними навчальними предметами “Музика” і “Образотворче мистецтво” на вибір пропонується новий інтегрований курс “Мистецтво”. Видано програми 1–4 класів, вийшли підручники “Мистецтво” (2, 3 класи), календарне планування для 1–4 класів. Цей курс відповідає сучасній інтегрованій стратегії освіти (в початковій школі вже давно є, наприклад, художня праця — інтегрований предмет), і, крім того, його можуть викладати як два вчителі (наприклад, музики і співу), так і один, навіть класовод, враховуючи, що вчителями образотворчого мистецтва школи наповнено на 30%, а музики — до 70%. Цей предмет підійде і для сільських, і для міських шкіл.

Основна школа. Вперше мистецькі предмети не завершуються у 7–8 класах, як раніше. І “Музика”, і “Образотворче мистецтво” продовжуються з 5 до 8 класу. Так само, як і для початкової школи, замість цих предметів може викладатися інтегративний курс “Мистецтво”, що також є зручним, якщо у школі не вистачає педагогічних кадрів. У 9 класі починається новий базовий навчальний предмет “Художня культура”, який триває до 11 класу. Мета: особистісний розвиток учнів, формування у них світоглядних орієнтацій і компетенцій у сфері художньої культури, виховання потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні у процесі опанування цінностями української та зарубіжної культурно-мистецької спадщини.

У 9 класі матеріал систематизовано відповідно до видової, жанрової та стильової специфіки мистецтва, що є ядром художньої культури. Це — пропедевтичний курс для всіх типів шкіл.

Старша школа. Продовжує вивчення художньої культури (10–11 класи) і у 12-ому класі вводиться “Естетика” — також новий курс для школи.

У 10-му класі виділено українську художню культуру, що поглиблює знання учнів про пам’ятки вітчизняного мистецтва.

У 11-му класі вивчатиметься “Зарубіжна художня культура”, що ознайомить учнів з мистецькими домінантами різних країн світу, їхньою гармонійністю та самобутністю, в процесі чого школярі мають усвідомити, що мистецтво реалізується через взаємозв’язок свого та іншого, від душі до душі.

Виховання на уроках йде поряд з позаурочною роботою вчителя, яка має бути спрямована на відтворення духовних сил кожного учня, його естетичного розвитку і активної творчої діяльності. Тому **структура даного посібника складається з висвітлення методик як урочної, так і позаурочної роботи.**

Усвідомлюємо, що проблему естетичного виховання аж ніяк не можна вважати вичерпаною. З’являються нові шари матеріалу, які доповняють викладене у даному посібнику, змусять поглянути на ці питання з погляду інших концептуальних підходів.

1.2. Форми організації естетичного виховання учнів на уроках мистецького циклу

Ефективність естетичного виховання учнів залежить також від форм та методів його організації. Вони можуть (і повинні) виходити за межі традиційного уроку, бути привабливими, цікавими, різноманітними, пізнавальними, емоційно забарвленими, інтелектуальними. В їхній організації мають враховуватися різноманітні фактори: рівень розвитку учнів, можливості їхнього сприйняття, забезпеченість ілюстративним матеріалом, місце проведення, кількість учасників тощо. Вони можуть охоплювати певну групу учнів (клас), або орієнтуватися на одного учня (індивідуальні завдання). Важливо дотримуватися індивідуально-зорієнтованого підходу та діалогового принципу педагогічної діяльності. На цій ниві відкриваються широкі можливості для творчої самореалізації вчителя, який, навчаючи та виховуючи, розвивається сам.

Організація естетичного виховання школярів передбачає використання різноманітних форм навчально-виховної роботи. Їхній вибір зумовлений завданнями естетичного виховання, принципами їхнього здійснення, метою та умовами викладання навчальних предметів.

Поняття “форма” означає спосіб організації навчально-виховного процесу та “взаємодії його учасників”, який “завжди органічно пов’язаний з внутрішнім боком роботи педагога і учня та відтворює особливості його змісту”.

На сьогодні в педагогіці вироблено декілька видів класифікації форм навчально-виховної роботи, зумовлених різними ознаками їхньої організації та

змістового наповнення. Найпростіший з них визначається місцем проведення. Згідно з ним форми поділяються на шкільні та позашкільні. Шкільні форми, в свою чергу, поділяються на класні та позакласні (або урочні та позаурочні). Зрозуміло, що головну форму класної організації навчання та виховання становить урок, який проводиться згідно з навчальним планом та у відповідності до затвердженої програми. Урок може бути як традиційним, тобто побудованим за ustalеною схемою пояснення вчителем нового матеріалу та опитування учнів, так і нетрадиційним: урок-лекція, урок-диспут, урок-семінар, театралізований урок, урок-екскурсія тощо.

Шкільні позакласні форми навчально-виховної роботи охоплюють різноманітні види естетичної діяльності школярів, які відбуваються в межах школи після уроків. Це робота художньої студії, мистецтвознавчого гуртка, організація театралізованих свят, поетичних вечорів, конкурсів, випуск шкільної газети тощо. Якщо урок є обов'язковим для всіх учнів, то участь в позакласних формах навчально-виховного процесу здійснюється на добровільних засадах, за умови застосування методів позитивного стимулювання з боку педагогів.

Деякі форми навчально-виховної роботи можуть здійснюватися як на уроці, так і поза уроком. Це: лекція, диспут, семінар, перегляд відеоматеріалів, зустріч з цікавою людиною та ін.

Особливої актуальності для реалізації навчально-виховної мети предмета "Художня культура" набувають лекція, семінар та диспут. Адже цей предмет, що становить один з головних напрямів естетичного виховання старшокласників, має свої особливості, а саме: велику інформаційну насиченість, обмежену кількість навчальних годин у порівнянні зі змістовою навантаженістю, необхідність спонукання учнів до активного засвоєння навчального матеріалу, його творчого переосмислення, вироблення у них особистісно-ціннісного ставлення до матеріалу, що вивчається.

Лекція становить одну з основних форм навчального процесу. Це, свого роду, модифікація уроку передачі та засвоєння нових знань. Особливість лекції полягає в усному викладі вчителем протягом порівняно тривалого часу значного за об'ємом навчального матеріалу, використовуючи засоби активізації пізнавальної діяльності учнів. Як систематизований виклад навчального матеріалу, поділений за темами, розділами, питаннями тощо, вона все частіше використовується в старшій школі. Задля досягнення високої ефективності лекція з питань мистецтва має відповідати вимогам не лише науковості, послідовності та доступності, але й емоційності та образності викладу змісту, застосування широкого спектру ілюстративних та інших допоміжних матеріалів.

Ефективність лекції залежить від багатьох факторів: педагогічних здібностей вчителя, його фахового рівня, вміння тримати увагу слухачів, достатнього

забезпечення відеоматеріалами та їхнього ефективного використання, рівня підготовки учнів до лекційної форми роботи, їхньої здатності зосереджуватися, слідкувати за головною думкою, аналізувати, співпереживати, вироблення навички занотовування матеріалу, вміння відділяти головне від другорядного.

За часом лекція може тривати одну-дві навчальні години. Це розширює можливості розгляду великої теми в єдності всіх її компонентів. Вона повинна мати чітко продуману структуру, яка складається із вступу, основної частини, оснащеної різноманітними засобами викладу матеріалу, заключної частини — резюме, що містить висновки, відповіді на питання та рекомендації щодо самостійної роботи. На початку вчитель повідомляє учням тему та план лекції, знайомить їх із літературою та іншими джерелами, інформує про мету заняття. Він може переривати виклад основної частини для спільних обговорень, узагальнень, аналізу ілюстрацій, відповідей на питання. Лекція спонукає школярів до цілісного осмислення фактів у їхньому логічному взаємозв'язку.

Отже, лекція становить перший — пізнавальний — етап засвоєння певної теми. Логічно, що в ролі наступного етапу більш поглибленого, конкретизованого та індивідуалізованого заглиблення у різні аспекти матеріалу виступає така форма навчально-виховної роботи як семінар. В його основу покладено самостійне вивчення учнями, за завданнями педагога або узгодженим з педагогом власним вибором, окремих питань лекційної теми. Отже, підготовка до семінару набуває особливо важливого значення. Вона становить один з різновидів самостійної позашкільної роботи як особливої форми навчально-виховного процесу. Підготовка до семінару з художньої культури вимагає самостійного відвідування школярами музеїв, галерей, театрів, концертних залів, бібліотек, пам'яток архітектури, сприяє розвитку у них навичок самостійної роботи над літературними, ілюстративними та медійними джерелами, стимулює до індивідуального осмислення художніх творів та мистецьких явищ. Важливе завдання вчителя полягає у скеруванні учнів під час підготовки до семінару, координації їхніх дій, допомозі у використанні джерел та наочних матеріалів. У контексті високої мети естетичного виховання, спрямованого на всебічний розвиток особистості, необхідно всіляко стимулювати школярів до вироблення власних міркувань та оцінок, уміння формулювати та висловлювати їх.

Семінарське заняття будується за принципом тематичного або проблемного підходу. Воно складається з послідовних виступів учнів з подальшим обговоренням, відповідями на запитання, коментарями педагога, підведенням підсумків. Семінар сприяє поглибленому вивченню та емоційному сприйняттю матеріалу, виробленню власних ціннісних суджень, естетичному розвитку.

На відміну від лекції, семінарська форма надає можливість педагогові залучити до активної творчої співпраці якомога ширше коло учнів, дозволяє здійснювати більш глибокий аналіз різних художніх творів та явищ, розвивати у своїх вихованців здатність до самостійного мислення та особистісних естетичних переживань.

Наступний етап інтелектуально-емоційного освоєння певного розділу, теми чи явища художньої культури потребує, навіть вимагає, вільного обміну враженнями, обговорення, дискусій, зіткнення протилежних думок. Отже, після лекції та семінарського заняття педагогові необхідно організувати диспут — своєрідну форму організації навчально-виховної діяльності. В порівнянні з лекцією та семінаром, диспут має відбуватися в більш вільній, невимушеній атмосфері та все ж під керівництвом вчителя. Під час диспуту зможуть висловитися ті учні, які з будь-яких причин не змогли взяти участь у семінарі, можуть прозвучати та обговоритися найрізноманітніші думки та міркування. Форма диспуту сприяє розвитку дивергентного мислення, толерантного ставлення до різних точок зору на одну й ту ж проблему, вихованню взаємоповаги між учнями, конкретизації їхніх естетичних вподобань та становленню індивідуально-зорієнтованого сприйняття явищ мистецтва й життя в цілому.

Лекція, семінар та диспут можуть скласти базову тріаду форм організації естетичного навчання та виховання старшокласників. Способи їх проведення повинні бути гнучкими, поліваріантними, пристосовуватися до конкретних умов, можливостей та потреб певного шкільного колективу.

Позашкільні форми навчально-виховного процесу відбуваються поза межами школи в різноманітних життєвих ситуаціях. Вони можуть бути як індивідуальними, так і колективними, як самостійними, так і керованими, як пов'язаними з програмою та навчальним планом, так і виходити за їхні межі. До них належать: виконання домашніх завдань; підготовка до семінарів, диспутів, лекцій; екскурсії, відвідування творчих майстерень митців, музеїв, виставок; туристичні поїздки; ведення щоденника вражень; перегляд культурологічних телепередач; робота в Інтернеті, ознайомлення з літературою тощо.

О.П. Рудницькою здійснено аналіз та узагальнення інших підходів до класифікації форм навчально-виховної діяльності в дискурсі мистецької освіти та естетичного виховання. Як найбільш поширений нею виділено кількісний підхід, який ґрунтується на врахуванні чисельності осіб, охоплених навчально-виховним процесом. “За цією ознакою форми розподіляються на колективні (урок, лекція), групові (лабораторні практичні роботи, семінарські заняття), індивідуальні (самостійні роботи, домашні завдання, колоквиуми, педагогічна і виробнича практика)...”. З контексту дослідження випливає, що поняття “ко-

лектив” означає більшу за чисельністю та сталу кількість учасників порівняно з поняттям “група”. Однак, таке виокремлення “колективних” та “групових” форм можна вважати відносним, оскільки принципової різниці між поняттями “колектив” та “група” не існує, а їх застосування залежить від нюансів змісту.

Суттєвим недоліком наведених принципів класифікації форм навчально-виховної роботи є те, що вони відображають лише зовнішній бік організації роботи, не торкаючись їх внутрішньої суті. Більш доцільною О.П. Рудницька вважає класифікацію, що ґрунтується на характеристиці взаємодії учнів та педагога — “за ознакою ступеня самостійності навчальної діяльності учня, участь педагога у цій діяльності...” (7). Дослідниця виділяє форми повної взаємодії (урок); часткової взаємодії (семінар, факультатив, практична робота, колективні художні заняття та ін.); відсутність безпосередньої взаємодії (лекція, самостійна робота, екскурсія та ін.). Така класифікація також певною мірою відносна, адже ступінь взаємодії між педагогом та учнями залежить не стільки від форми роботи, скільки від її методичного наповнення, тобто від продуманого застосування педагогічних методів, спрямованих на забезпечення такої взаємодії. Наприклад, лекція може набути характеру форми часткової і, навіть, повної взаємодії, якщо вона проведена цікаво, емоційно насичена, якщо лектор утримує увагу слухачів, активізує їхнє сприйняття, якщо після закінчення викладу слухачі задають питання і отримують на них відповіді.

О.П. Рудницькою запропоновано також характеристику форм, зумовлену пріоритетністю певних педагогічних цілей, “досягнення яких спрямовує вибір відповідних видів діяльності, тобто таких, які є необхідними для реалізації того чи іншого компонента засвоєння знань: сприймання, осмислення, закріплення, використання, видавання й передавання інформації”. Для реалізації виховного потенціалу предметів художньо-естетичного спрямування особливої актуальності з-поміж вищенаведених компонентів набувають сприйняття та осмислення. Тому в організації навчально-виховної роботи слід надавати перевагу тим формам, у яких сприйняття та осмислення відіграють провідну роль, а саме: уроку, колективному творчому заняттю, екскурсії, самостійній роботі, лекції та ін.

Аналіз різних способів класифікації форм навчально-виховної діяльності приводить до висновку про **ситуативну доцільність кожного та неможливість виділення одного з них як універсального**. Також викликає сумнів можливість (і необхідність) вироблення єдиної універсальної класифікації, оскільки різні форми в сучасній освітній системі мають тенден-

цію до трансформації та взаємопроникнення. Це забезпечує реалізацію творчого підходу до виховання, гнучкість, поліваріантність педагогічних методів, що, в свою чергу, відповідає культурологічній парадигмі сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Духовна енергія вчинку. — Рівне: РДГУ, 2004. — 42 с.
2. Веремьев А. Эстетическое и художественное воспитание: сущность и взаимосвязи // Искусство и образование. — 2002. — №3 (21). — С.4–10.
3. Воробьева Л.И. Гуманитарная психология: предмет и задача // Вопросы психологии. — 1995. — №2. — С.19–30.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Мистецтво та освіта. — 2004. — С.2–6.
5. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування та сфери впливу. — К.: Вища школа, 1976. — 172 с.
6. Неменский Б.М. Дидактика глазами художника // Педагогика. — 1996. — №3. — С.19–24.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна і мистецька. — К., 2002. — 270 с.
8. Сухомлинський В. Йти вперед! // Рідна школа. — 2002. — №5. — С.11–16.